

УДК 8123:811.11

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ Й СТРАТЕГІЇ КЕРУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЮ ОСОБИСТІСТЮ В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСБАЛАНСУ

Кондратюк І. Б.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті досліджено комунікативні тактики й стратегії керування дискурсивною особистістю в комунікативній ситуації психологічного дисбалансу. Розглянуто онтологію комунікативної ситуації психологічного дисбалансу як динамічної системи взаємодії когнітивно-емоційних сфер учасників спілкування.

Ключові слова: комунікативні тактики, комунікативні стратегії, дискурсивна особистість, комунікативна ситуація, психологічний дисбаланс.

Кондратюк И. Б. Коммуникативные тактики и стратегии управления дискурсивной личностью в коммуникативной ситуации психологического дисбаланса. В статье исследованы коммуникативные тактики и стратегии управления дискурсивной личностью в коммуникативной ситуации психологического дисбаланса. Рассмотрена онтология коммуникативной ситуации психологического дисбаланса как динамической системы взаимодействия когнитивно-эмоциональных сфер участников общения.

Ключевые слова: коммуникативные тактики, коммуникативные стратегии, дискурсивная личность, коммуникативная ситуация, психологический дисбаланс.

Kondratiuk I. B. Communicative tactics and strategies used to control the discursive personality in the communicative situation of psychological imbalance. The analyses of communicative tactics and strategies used to control the discursive personality in the communicative situation of psychological imbalance constitutes the main stay of our investigation. The article highlights the pragmatic and functional essence of the communicative strategies and tactics. Special attention is drawn to the ontological characteristics of psychological imbalance communicative situation as the dynamic interactional system of cognitive and emotional spheres of communicative participants emerge from the research.

Key words: communicative tactics, communicative strategies, discursive personality, communicative situation, psychological imbalance.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна мовознавча наука, що ставить в центр своїх досліджень людину, вивчає застосування вербальних та невербальних засобів спілкування учасників комунікації для досягнення ними необхідної комунікативної мети. Ретельно дослідженими на цьому етапі видаються не лише одиничні комунікативні засоби, але і їхні комбінації в вигляді тактик і стратегій, що застосовуються для управління поведінкою, думками та діями адресанта. Однак актуалізація комунікативних тактик і стратегій у ситуації психологічного дисбалансу залишилася поза увагою лінгвістичних розвідок й обумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню комунікативних процесів та функціонування комунікативних тактик і стратегій у різних типах дискурсу присвячені роботи відомих зарубіжних і вітчизняних науковців: Г. Стабса, Е. Бенвеніста, Ф. де Соссюра, Г. Серіо, Г. Г. Почепцова, Ф. С. Бацевича, Т. ван Дейка, В. В. Верещагіна, М. І. Костомарова, Н. Д. Арутюнової, О. С. Волкової та ін., але комунікативна ситуація психологічного дисбалансу реципієнта є відкритим питанням у сучасній лінгвістиці.

Метою нашої розвідки є дослідження специфіки комунікативного керування дискурсивною особистістю за допомогою тактик і стратегій у комунікативній ситуації руйнації психологічного балансу, що ставить низку **завдань**: 1) розглянути онтологічні характеристики комунікативної ситуації психологічного дисбалансу; 2) вивчити особливості функціонування особистості в дискурсивному просторі; 3) проаналізувати комунікативні тактики й стратегії керування дискурсивною особистістю в зазначеному типі комунікативної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікація як процесуальне явище реалізується в комунікативній ситуації, яка розуміється як складна нерівнозначна лінгвосинергетична система, упорядкована шляхом самоорганізації як протидії зовнішнім та внутрішнім факторам деструктивного характеру [8]. Фролова І. Є. та Ларіна Т. В. визначають вербальну комунікацію як засіб установа, підтримання й припинення соціальних стосунків, а використання мовних знаків регулює стосунки між представниками певного національно-мовного колективу, соціуму, соціальної групи й водночас унікальними особистостями [3, 10; 9, 68].

Комунікативна ситуація як лінгвосинергетичне середовище розвитку дискурсивної гри продуцента, інтенційно спрямованої на руйнацію психологічного балансу реципієнта, характеризується здійснен-

ням свідомого вибору та комбінування спеціальних комунікативних засобів мовцем. Адресант діє відповідно до певних функціонально-комунікативних законів спілкування людей у межах комунікативної природи мови та організовує засоби мовного коду під час обміну інформацією таким чином, щоб здійснювати прямий вплив на адресата через особливі психічні, соціальні, когнітивні, культурні та інші чинники. Продуцент цілеспрямовано обирає спосіб реалізації своєї комунікативної мети в конкретній ситуації руйнації психологічної рівноваги реципієнта під час спілкування, тобто обирає тактики й стратегії власної мовленнєвої поведінки.

Слідом за Ф. Гайдером, М. Вертгаймером та В. Кьолером ми ототожнюємо стан балансу та стан гармонії. Кожен індивід відчуває потребу в гармонії елементів, що належать до однієї системи та один одному: індивід потребує відповідності очікуваного та передбачуваного ним стану речей до подій, у яких він є безпосереднім учасником. Натомість невідповідність очікуваного та передбачуваного стану речей щодо зазначених подій викликає збудження когнітивно-емоційної сфери індивіда й призводить до руйнації його психологічного балансу. У такому разі видається доречним досліджувати психологічний дисбаланс в опозиції «баланс – дисбаланс». Стан психологічного балансу розглядається нами як стан відносного спокою, гармонії, рівноваги, стабільності амплітуди динамічних показників психоемоційної сфери індивіда в конкретній ситуації комунікативної інтеракції, а стан психологічного дисбалансу досліджується як зміна зазначених показників [10].

Послідовність мовленнєвих актів, об'єднаних спільною темою та загальною експліцитно вираженою або імпліцитною інтенцією учасників реальної ситуації спілкування, утворює комунікативний акт, який має на меті вплив на партнера комунікації, тобто регуляцію.

Термін «регуляція» позначає досить широкий спектр впливу на свідомість співрозмовника, метою якого є «нормалізація» свідомості співрозмовника згідно з уявленнями суб'єкта мовлення про «належне й бажане». «Рушійною силою будь-якої людської діяльності є протиріччя між належним й існуючим. Матерія також організується для виконання з певною метою, для забезпечення певної діяльності, для того, щоб функціонувати. Функція мови – це регулятивна функція» [7, 79–85].

Регуляція може бути неопосередкованою й опосередкованою, а реакція на неї – миттєвою або затриманою. У мовленнєвій діяльності ця функція здійснюється як: а) індивідуально-регулятивна, тобто функція вибіркового впливу на поведінку однієї або декількох осіб; б) колективно-регулятивна функція в умовах масової комунікації, розрахованої на велику й недиференційовану аудиторію; в) саморегулятивна функція при плануванні власної поведінки [5, 32].

Взаємовідношення між комунікацією й регуляцією можна представити таким чином: комунікація є форма здійснення регуляції. Вплив на свідомість неможливий без передачі регулятивно призначеної

й організованої інформації. Мова має знакову природу, щоб зберігати й передавати інформацію, щоб відповідати своїй функції. Однак головне завдання полягає не в констатації того, що мова виконує функцію регуляції, а в тому, щоб показати, як регулятивність мови зумовлює її будову й функціонування [6, 140–141].

Підсумовуючи тлумачення та підходи Г. Стаббса, Е. Бенвеніста, Ф. де Соссюра, Г. Серіо, Г. Г. Почепцова, Ф. С. Бацевича до визначення дискурсу [4, 7–8], доцільним видається представити його таким чином: це усталена концептуальна ієрархічна модель етнокультурної мовленнєво-комунікативної поведінки комунікантів у соціально зумовленому просторі, результатом якої є текст як інтерактивний конструкт типологічної мовленнєвої діяльності, що регулюється позамовними чинниками, антропоцентричністю, інформацією про учасників комунікативної події, соціумом, ментальністю й має на меті виконання комунікативного завдання, що досягається шляхом застосування комунікативних тактик і стратегій.

У межах дискурсу функціонує особистість, яка називається дискурсивною. Поняття дискурсивної особистості ширше за поняття мовної особистості. Дискурсивна особистість включає мовну особистість, яка використовує мовний код та здатна трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відношень, які притаманні конкретній комунікативній ситуації. Дискурсивна особистість розглядається як індивідуальна здатність мовної особистості гнучко сприймати комунікативне середовище та мовні й немовні компоненти комунікативної ситуації як цілісність. Під час розвитку комунікативної ситуації дискурсивна особистість здатна вступати в різні дискурсивні стосунки в комунікативному оточенні, що включає в себе комунікативних партнерів, навколишнє середовище та досвід. Фокус уваги нашого дослідження зосереджується на керуванні дискурсивною особистістю в комунікативній ситуації психологічного дисбалансу за допомогою застосування спеціальних комунікативних тактик і стратегій.

У межах нашої розвідки ми розуміємо комунікативні стратегії як механізм, що забезпечує «гнучкість» комунікативного процесу та досягнення прагматичної мети учасниками інтеракції: керування поведінкою, діями та свідомістю реципієнта завдяки когнітивній здатності стратегій моделювати картину світу [9]. Комунікативні стратегії трактуємо як спеціальну поетапну комбінацію мовних та екстралінгвальних засобів, тобто позамовних прийомів організації інформації. Комунікативні стратегії *sensu lato* традиційно тлумачаться як мистецтво спілкування, що базується на прогнозах спілкування. У розрізі когнітивної лінгвістики комунікативні стратегії інтерпретуються як план комплексного мовленнєвого впливу, спрямованого на зміну моделі світу партнера або на трансформацію його концептуальної свідомості [2].

Зазначені етапи комбінації лінгвальних та екстралінгвальних компонентів у межах єдиної комунікативної стратегії називаються комунікативними

тактиками. Щодо комунікативних стратегій як глобальної мети комунікації, тактики виступають способами або прийомами досягнення цієї мети.

Комунікативно-прагматичні особливості реалізації комунікативних тактик і стратегій у комунікативній ситуації психологічного дисбалансу ми розглядаємо на матеріалі англomовного кінофільму "Devil wears Prada". З огляду на те, що комунікативна ситуація руйнації психологічної рівноваги реципієнта характеризується емоціогенністю, тобто напруженням його когнітивно-емоційної сфери та експлікацією такого стану за допомогою спеціального вербального та/або невербального кодів, можна зробити висновок, що комунікативні тактики та стратегії, застосовані щодо реципієнта, є деструктивними і часто конфронтаційними. Важливо взяти до уваги, що стан руйнації психологічного балансу адресата не завжди є інтенціонально-інтераційним явищем і результатом застосованих конфронтаційних тактик. Це зумовлено психологічною та соціальною складовою комунікативної ситуації: соціальне взаємодіє з психологічним на рівні внутрішньоособистісних особливостей, що й визначає ефективність досягнення продуцентом прагматичної мети безвідносно до залучених комунікативних прийомів. Ця розвідка зосереджена на комунікативній ситуації інтенціонально зумовленого психологічного дисбалансу, що фокусує нашу увагу на деструктивній стратегії провокації (правомірного психологічного впливу) із застосуванням конфронтаційних тактик.

Наше дослідження показало, що застосування тактики передачі інформації (цілеспрямована передача інформації, яка з високою вірогідністю необхідним чином вплине на інтелектуальні, емоційні й вольові процеси респондента) у поєднанні з тактикою переконання (спосіб словесного впливу, котрий включає в себе систему доказів, побудованих на законах логіки) передбачає апеляцію до почуттів людини з метою викликати в неї певний інтерес, емоції та почуття. Такий підхід ґрунтується на свідомому сприйнятті реципієнтом ідей продуцента з метою їх подальшого аналізу та оцінки, веде до сприйняття інформації адресатом і зарахування аргументів адресанта в систему власних поглядів, що призводить до зміни мотиваційної основи поведінки реципієнта та руйнації його психологічної рівноваги. Проілюструємо це на прикладі інтеракції Міранди Прістлі (М) та Андреа (А) (3:32–24:27):

М: "Oh. Okay. I see. You think this has nothing to do with you. You go to your closet and you select, I don't know, that lumpy blue sweater, for instance, because you're trying to tell the world that you take yourself too seriously to care about what you put on your back. But what you don't know is that that sweater is not just blue. It's not turquoise. It's not lapis. It's actually cerulean. <...> And then it, uh, filtered down through the department stores and then trickled on down into some tragic "Casual Corner" where you, no doubt, fished it out of some clearance bin. <...> and it's sort of comical how you think that you've made a choice that exempts you from the fashion industry, when, in fact you're wearing a sweater that was selected for you by the people in this room: from a pile of stuff".

А: "So then I said: "No, I couldn't see the difference between the two absolutely identical belts"! And you should have seen the look she gave me! I thought the flesh was gonna melt off my face".

Міранда Прістлі та Андреа виконують ієрархічно впорядковані соціальні ролі: бос – підлеглий. Міранда відома своїм безжальним та агресивним характером, що заздалегідь викликає в підлеглих стан емоційного збудження як сприятливе середовище для розвитку психологічного дисбалансу. У відповідь на необдуману посмішку Андреа та зауваження, що два ремені є однаковими, Міранда шляхом застосування тактики передачі інформації чинить безпосередній вплив на свідомість Андреа й за допомогою тактики переконання змушує реципієнта сприйняти цю ситуацію як доказ свого невігластва та непрофесіоналізму, що призводить до психологічного стресу, тобто втрати балансу.

Характерною для комунікативної стратегії провокації є тактика докору як цілеспрямована апеляція до свідомості та емоцій реципієнта (30:30–31:37).

М: "Do you know why I hired you? I always hire the same girl: stylish, slender, of course, worships the magazine. But so often, they turn out to be, I don't know, disappointing and, um... stupid. So you, with that impressive resume and the big speech about your so-called work, I, um... I thought you would be different. I said to myself, go ahead. Take a chance. Hire the smart, fat girl. I had hope. My God! I live on it. Anyway, you ended up disappointing me more than, um... more than any of the other silly girls".

У результаті застосування тактики докору психологічний баланс реципієнта (Адреа) руйнується: вона плаче. У такому випадку тактика докору є ефективним комунікативним прийомом з огляду на те, що вона застосована в комбінації з тактикою образи (Міранда називає підлеглу дурною, товстою, безперспективною). Діалогічні ролі продуцента та реципієнта підкоряються соціальній ієрархії: підлеглий не може суперечити босу, а застосована підлеглим тактика психологічного захисту (виправдання) не запобігає руйнації власного психологічного балансу.

Ефективне управління дискурсивною особистістю в комунікативній ситуації психологічного дисбалансу здійснюється за допомогою тактики зміни модальності висловлювання: Міранда під час співбесіди опитує реципієнта, проте, змінивши модальність висловлення з квеситиву на констатив, ображає реципієнта й спричиняє напруження його когнітивно-емоційної сфери (8:44–9:05):

М: So you don't read Runway?

А: Uh, no...

М: And before today, you had never heard of me?

А: No...

М: And you have no style or sense of fashion?

А: Well, um, I think that depends on what you're...

М: No, no. That wasn't a question.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У результаті вивчення комунікативних тактик і стратегій у комунікативній ситуації навмисної руйнації психологічного балансу реципієнта можна зробити висновок, що глобальна прагматична мета комунікативної стратегії деструктивної провокації визначає застосування продуцен-

том спеціальних тактик: докору, образи, переконання, зміни модальності висловлювання, надання інформації та ін. Зазначені тактики є дієвим інструментом керування дискурсивною особистістю в

комунікативній ситуації психологічного дисбалансу. Проте наведений перелік не є вичерпним і потребує дослідження, що й зумовлює перспективу подальших студій у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козак С. В. Комунікативні стратегії як засіб маніпулятивного впливу в англійських прес-релізах / С. В. Козак // Волинський національний університет ім. Л. Українки. Наукові записки. Серія «Філологічна». – Випуск № 23. – 2012. – С. 68–70.
2. Корольова А. В. Стратегії й тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту / А. В. Корольова // Національний університет імені М. П. Драгоманова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/048_053.pdf.
3. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах: [монография] / Ларина Т. В. – М.: Изд-во РУДН. – 2003. – 315 с.
4. Левічева О. С. Компонентна структура системи сучасної комунікації: диференціація понять [Текст] / О. С. Левічева // Коммуникативные исследования / гл. ред О. С. Иссерс. – Омск. – Вип. 1. – С. 28–41.
5. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М.: Просвещение. – 1969. – 213 с.
6. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англійських однослівних ідіом: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04 / О. М. Мосейчук. – Житомир, 2009. – 235 с.
7. Рудяков А. Н. Язык, или Почему люди говорят (опыт функционального определения естественного языка) / А. Н. Рудяков. – К.: Грамота. – 2004. – 224 с.
8. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації: [підручник] / О. О. Селіванова. – Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А. – 2011. – 350 с.
9. Фролова І. Є. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії. / І. Є. Фролова // Вісник ХНУ. – 2010. – № 928. – С. 68–74.
10. Christian S. Crandall, Paul J. Silvia, Ahogni Nicolas N'Gbala, Jo-Ann Tsang, Karen Dawson. Balance Theory, Unit Relations, and Attribution: The Underlying Integrity of Heiderian Theory. / Crandall, C. S., Silvia, P. J., N'Gbala, A., Tsang, J., & Dawson, K. // Review of General Psychology. – 2007. – P. 12–30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apa.org/journals/gpr/>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Devil wears Prada... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://putlockers.ch/watch-the-devil-wears-prada-online-free-putlocker.html>.